

I. InSTITUTE a institucionalizace

II. Sociální konstrukce reality (Peter L. Berger a Thomas Luckmann)

přednáška 10
*Obecná sociologie I:
Jedinec a společnost*

Marek Skovajsa

Katedra sociologie FF UK

I. Instituce a institucionalizace

Instituce

Etymologie: *instituere, institutus* (lat.) – položit, postavit, ustanovit, zřídit, založit, vychovat (= *in + statuere*)
starší český překlad „zřízení“ (např. Emanuel Chalupný), dnes někdy také zavádějící „zařízení“ nebo „ústav“

Instituce jsou v dané společnosti obecně praktikované a kulturně předávané vzorce chování, které slouží uspokojování společenských / skupinových potřeb. (viz heslo „instituce“ in *Velký sociologický slovník online*)

Důvody existence:

- náhrada nedostatečné pudové výbavy člověka (člověk jako „bytosť nedostatku“ – Arnold Gehlen), odlehčení
- zachování a rozvoj společnosti, plnění vitálních společenských funkcí (funkcionalismus)
- zajišťování sociální kontroly, a tím udržování sociálního řádu (strukturní funkcionismus).

Základní funkce: zachování společnosti, biologická reprodukce, materiální zajištění, obrana před vnější agresí a vnitřním rozvratem, poskytnutí pocitu smysluplnosti („problém smyslu“ – Talcott Parsons) aj.

Berger a Luckmann: instituce = ustálené způsoby řešení společných problémů: každá I. je společností uznávána jako „trvalé“ řešení „trvalého“ problému daného společenství (72).

Institucionální sféry:

rodina, ekonomika, politika, právo, náboženství, morálka, vzdělávání, věda, umění, sport atd.

Instituce ve struktuře společnosti (instituce a role):

Instituce jsou systémy habitualizovaných, hodnotově a normativně regulovaných, vzájemně koordinovaných a doplňujících se rolí, které vytvářejí relativně stabilní, charakteristické a intersubjektivně typizované vzorce kolektivního chování.

Instituce tématem sociologie od 19. století. Instituce = „všechny ideje a všechny způsoby chování ustavené (institué) společností“ (Émile Durkheim, PSM)

Instituce

Instituce v ekonomii (Douglass North): I = právní předpisy a sociální normy (*formální a neformální pravidla hry*), které ovlivňují transakční náklady.

institucionalizace

- proces upevňování vzorců chování (*habitualizace a vzájemná typizace* – B+L; internalizace norem spojených s rolemi), jimiž jeden nebo více jednotlivců dosahují specifických cílů.

deinstitucionalizace - opak inst.

Odlišná míra
institucionalizace:
valet parking v
USA a ČR

Totální instituce: pobytové instituce, v nichž příslušníci („chovanci“) žijí v izolaci od širší společnosti pod nepřetržitým dozorem personálu a všechny aspekty jejich života jsou řízeny pravidly instituce. Příklady: ústavy pro duševně nemocné, vězení, LDN.

Erving Goffman: *Asylums*, 1961.

Instituce nejsou organizace: I = systémy rolí / pravidel řídících lidské chování ≠ O = skupiny lidí sledujících společný cíl.

instituce „škola“ ≠ ZŠ Jára Cimrmana, Liptákov

Chamtivé instituce – od svých členů vyžadují vysoké nasazení a neomezenou loajalitu. Pomocí psychického tlaku a sociálních sankcí dosahují značné míry identifikace jedince na úkor jiných institucí.

Příklady: náboženské řády, politické skupiny, armáda, univerzity a vědecké instituce, rodina, top-management firem

Lewis A. Coser: *Greedy institutions*, 1974.

II. Sociální konstrukce reality (Peter L. Berger a Thomas Luckmann)

Co je to sociální konstrukce reality (podle B + L) ?

realita = vlastnost jevů, kterým přisuzujeme existenci nezávislou na naší vlastní vůli (str. 9)

konstrukce = vytváření, utváření něčeho vlastní činností

sociální = probíhající v interakcích a situacích zahrnujících pluralitu lidských bytostí.

vědění = jistota, že určité jevy jsou skutečné a mají jisté vlastnosti. (9)

Základní otázka (první formulace), na kterou sociologie vědění hledá odpověď:

Jak, jakými procesy se pro obyčejného člověka vytváří realita, kterou považuje za samozřejmou? (11)

Úzký vztah vědění – realita:

Vědění (jeho obsah) je chápáno jako realita.

Vědění je to, co si lidé myslí, že je reálné.

Vědění ustanovuje realitu (ze sociologického hlediska). Reálné je to, co je za reálné považováno ve vědění určité společnosti, skupiny, sociální jednotky.

Každodenní x teoretické vědění:

To, co je v běžném každodenním životě bráno zcela samozřejmě jako realita, je **realita každodenního života**. (29)

Vědění zdaleka **není jen teoretické a vědecké** vědění, není to věda ani vědění intelektuálních elit. (21-22)

Sociální konstrukce reality a instituce:

Základem sociální konstrukce reality je institucionalizace.

Institucionalizace je označení pro **sociální usměrňování činnosti lidí**. (178-179)

vědění ≈ institucionalizace

Východiska teorie institucionalizace - Berger/Luckmann

Sociologie vědění: hlavní otázka (druhá formulace, srov. minulý obr.): „**Jak je možné, že subjektivní významy se stávají objektivními skutečnostmi?**“ (24)

Vědění = všechny představy o realitě, které se uplatňují v každodenním životě a jsou přijímány jako jisté. Vědění tvoří veškeré *typizace běžného myšlení* (A. Schütz). Až druhotně do vědění patří i teorie a ideologie. (22)

Antropologické předpoklady teorie institucionalizace Bergera a Luckmanna:

Excentricita člověka (viz rámeček níže): člověk je schopen odstupu od sebe a reflexe.

Externalizace: člověk se musí neustále externalizovat („zvnějšňovat“) ve své činnosti.

Lidská činnost je zároveň 1. chování v materiálním prostředí a 2. externalizace subjektivních významů. (54)

Při externalizaci člověk vytváří sociální řád. (55-6)

Excentrická pozicionalita člověka (Helmuth Plessner): člověk je schopen vystoupit ze svého středu a podívat se na sebe jakoby zvenčí a z odstupu, reflektovat vlastní prožívání. To s ohledem k tělesnosti znamená, že 1. člověk *je* tělo a zároveň 2. člověk *má* tělo.

Institucionalizace - definice

Habitualizace: často opakovaná činnost se ustálí ve vzorec, který je prováděn bez větší námahy a je svým vykonavatelem chápán jako tento vzorec. → H. minimalizuje rozhodování. → Není nutné každou situaci definovat znovu.

H. předchází každé institucionalizaci. (56-57)

Institucionalizace: instituce je výsledkem vzájemné typizace habitualizovaných činností určitým typem vykonavatelů těchto činností.

Tyto typizace jsou vždy sociálně sdílené.

Instituce typizuje vykonavatele činnosti i samotné činnosti. *kat – poprava*

1. Instituce mají dějiny

2. Instituce řídí lidské chování tím, že mu předurčují jeden určitý směr.

instituce samotná = primární sociální kontrola

system sankcí fungující v rámci instituce = sekundární sociální kontrola (58-59)

Institucionalizace - průběh

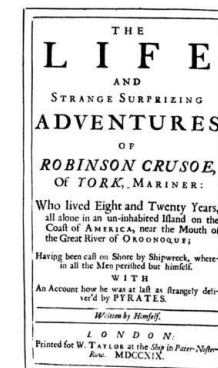
Institucionalizace se projevuje v každé sociální situaci, která probíhá v čase.

A a B se setkají na pustém ostrově. Vzájemně pozorují své opakující se chování. → „**Ted' udělá toto.**“ → *vzájemná typizace*, A a B hrají určité role →

mohou předvídat činnost druhého a průběh svých reakcí, tedy celou interakci → „**Ted' uděláme toto.**“ →

A a B si vytvářejí své *každodenní zázemí*. → Dělbá práce a volný prostor pro nové nápady. → Budují *sociální svět a institucionální řád*.

Obvyklé oblasti činnosti, které jsou předmětem
vzájemné typizace: komunikace, práce, sexualita,
vymezení území. (59-60)

Institucionalizace – objektivní existence institucí

Objektivnost – instituce začnou být chápány jako existující nezávisle na jedincích, kteří je ztělesňují. Jako by měly svou vlastní realitu a působily na jedince jako vnější a donucovací síla. Jedná se o završení procesu institucionalizace.

Dochází k němu při přenosu institucí na další generace: „**To se tak dělá.**“

Sociální svět, jazyk, další instituce se předávají dětem jako něco daného a samozřejmého. (61-63)

Dialektika institucionalizace: vztah mezi člověkem-tvůrcem a sociálním světem-jeho výtvořem

„Společnost je výtvořem člověka. Společnost je objektivní realitou. Člověk je výtvořem společnosti.“

- 1. Externalizace** - člověk se externalizuje svou činností (viz výše).
- 2. Objektivace** – proces, při němž externalizované produkty lidské činnosti nabývají objektivní povahu.

Avšak ontologický status světa institucí se neliší od ontologického statusu lidských činností.

- 3. Internalizace** – proces, při němž se objektivovaný sociální svět zpětně promítá do vědomí jednotlivce v průběhu socializace.

Tato sociální dialektika se plně projevuje pouze při předávání nové generaci.
(63-64)

Sociální role podle Bergera a Luckmanna

- Role = sdílené typizace lidí vykonávajících určité činnosti a těchto činností samotných, objektivované v jazyce. Lidé vykonávající určitou činnost nejsou pojímáni jako jedinci, ale jako *typy*. **Role jsou typy aktérů.**
- Činnost a její význam lze chápat odděleně od výkonů a vykonavatelů této činnosti.
- Každý člověk objektivizuje jen část své osobnosti jako vykonavatele určité role / určitých rolí (distance od role):
sociální osobnost x osobnost jako celek.

Role a instituce: „Instituce se ve zkušenostech jedince projevují prostřednictvím rolí. ... Hraním rolí se jedinec účastní sociálního světa. Internalizací těchto rolí se pro něj tento sociální svět stává subjektivně reálným.“

Institucionalizace → sociální kontrola nad rolemi

Role reprezentují institucionální řád:

1. Reprezentována je při výkonu sama role. *Soudce reprezentuje roli soudce.*
2. Role reprezentuje celou instituci. *Soudce reprezentuje instituci práva.*

Skrze role instituce existují ve zkušenosti jednotlivců. (74-77)

Institucionalizace a vědění

- **Legitimizace** – kognitivní vysvětlení a normativní ospravedlnění institucionálního řádu. Nezbytné pro nové generace, které instituce nevytvořily. Původní významy institucionálních definic musí být zachovány. (64-65)
- **Logika a integrace institucí ?** – funkční a logická souvstažnost institucí nemůže být považována za danou a priori, je výkonem reflektujícího jedince/jedinců:

Určitou logiku institucionálnímu řádu vtiskuje uvažující vědomí. Logiku světa vtiskuje jazyk a sociálně sdílené světy významů. (67)

- **Vědění je základem institucionálního řádu.** – 1. Primární, preteoretické vědění, „**co ví každý**“. 2. Teoretické vědění. To, co víme, je objektivováno jako vědění = jako soubor obecně platných pravd.

Vědění definuje: institucionalizované oblasti chování;
situace, které do nich spadají;
role, které je třeba v dané instituci plnit.

Vědění je jádrem základní dialektiky společnosti (viz výše):

1. Externalizace – v. určuje hranice, v nichž člověk vytváří objektivní svět.

2. Objektivace – v. objektivuje vytvořený svět pomocí jazyka a kognitivního aparátu s jazykem spojeného. Uspořádává tento svět jako soubor objektů, které jsou vnímány jako reálné.

3. Internalizace – v. je v procesu socializace internalizováno jako objektivně platná pravda.

*Dvojitá úloha vědění: a, umožňuje pochopit objektivovanou sociální realitu
b, tuto realitu neustále vytváří. (68-69)*